

Celâleyn Tefsirinde Kırâatlere Yaklaşım Yöntemi

Approach Method to Qıraah in Jalalayn Exegesis

Ali Haydar ÖKSÜZ

Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam
Bilimleri Bölümü,

*Research Assistant., Van Yuzuncu Yil University Faculty of Theology, Department of Major Islamic
Sciences*

Van / Turkey

ahaydaroksuz@yyu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-3821-5085

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 22 Eylül / September 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 02 Kasım / November 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık / December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Öksüz, Ali Haydar. "Celâleyn Tefsirinde Kırâatlere Yaklaşım Yöntemi".
Van İlahiyat Dergisi, 8/13(Aralık 2020): 129-147.

İntihal: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by turnitin. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/vanid> | mailto: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Copyright © Published by Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /

Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Theology, Van, 65080, Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All rights reserved.

Özet*

Kur'ân-ı Kerim, Allah'ı Teâlâ tarafından Peygamber Efendimiz aracılığı ile insanlığa iletilmiş olan bir hidayet kaynağıdır. Okunmasıyla ibadet edilen Kur'ân-ı Kerim'in insanlar tarafından anlaşılması onun tefsiri ile mümkündür. Bununla birlikte Kırâat İlmi de Kur'ân'ın anlaşılması için bilinmesi gereken ve âyetlerin tefsirinde kullanılması gereken önemli ilimlerden birisidir. Kur'ân-ı Kerim kelimelerindeki telaffuz değişikliklerini konu edinen kırâat ilminin tefsir ilmi ile irtibatlı olduğu aşikârdır. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'i açıklayan tefsir kitapları ve tefsir âlimleri, kırâatlerden destek almışlar ve âyetlere mana verirken farklı kırâatleri göz önünde bulundurarak anlam zenginliğini sağlamışlardır. Sahih olan kırâatlerin yanında yanlış olan kırâatler de âyetlerin anlaşılmasında yardımcı olarak kullanılmıştır. Kur'ân kelimelerinde söz konusu olan bu değişiklikler tefsir eserlerinde farklı şekillerde ele alınmış ve incelenmiştir. Kur'ân'ın anlaşılması için kaleme alınan tefsirlerden birisi olan Celâleyn Tefsiri de; kısa, öz, anlaşılır ve çokça istifade edilen bir eserdir. Celâleyn tefsiri aynı zamanda âyetler anlaşılmaya çalışırken kırâatlerin de incelendiği, farklı şekillerde ele alındığı önemli bir tefsir eseridir. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı Celâleyn tefsirinin kırâatler açısından incelenmesi, kırâat ve tefsir ilimleri açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Celâleyn Tefsirinde kırâatlerin nasıl kullanıldığı, kırâatlere değinilirken onların nasıl zikredildiği, hangi yönler ile kırâatlere yaklaşıldığı gibi konular değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Tefsir, Celâleyn, Sahih, Şâz.

Abstract

The Quran is a source of guidance that has been transmitted to humanity by our Prophet by Allah. The understanding of the Quran by people, which is worshiped by its reading, is possible with its interpretation. However, the science of Qiraah is among the important sciences that must be known in order to understand the Qur'an and should be used in the interpretation of verses. It is obvious that the science of Qiraah, which addresses the pronunciation changes in the words of the Holy Qur'an, is connected with the science of exegesis. Therefore, the exegesis books and scholars explaining the Quran have benefited from the Qiraah. However, while giving meaning to the verses, they provided a wealth of meaning by considering different recitations. In addition to authentic reading, non-authentic reading was also used as a supporter in understanding the verses. These changes, which are in question in the words of the Qur'an, have been handled and examined in different ways in the exegesis works. Jalalayn exegesis is one of the exegesis written for the understanding of the Quran, is a short, concise, understandable and widely utilized work. Jalalayn exegesis is also an important commentary of exegesis, in which different readings are examined and handled in different ways while trying to understand the verses. For these reasons and similar reasons, it is important to examining for the study of Jalalayn exegesis in terms of Qur'an, in terms of Qiraah and Exegesis. In this study, it will be tried to evaluate the subjects such as how different readings are used in the Jalalayn exegesis, how they are mentioned while mentioning, and in which aspects are approached.

Keywords: Qiraah, Exegesis, Jalalayn, Authentic, Exceptional.

* Bu makale, 2016 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Kırâat İlmi Açısından Celâleyn Tefsiri" adlı yüksek lisans tezimizden hareketle hazırlanmıştır.

Giriş

Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasında Kırâat İlmi önemli bir yere sahiptir. Peygamber efendimiz döneminde verilen yedi harf ruhsatı ile birlikte ortaya çıkmış olan kırâat farklılıkları tefsir kitaplarında da çokça yer almış ve tefsir ilmi için de önemli bir yer teşkil etmiştir. İslamî ilimler içerisinde, özellikle tefsir ilmi açısından, tefsir-kırâat ilişkisi içerisinde yapılan çalışmalar kırâatlerin âyetlere kattığı zenginlik açısından önemlidir. Kırâat İlmi, Kur'ân âyetlerinin günümüze kadar vahyedildiği şekilde gelmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca kırâatlerin yol açtığı Kur'ân âyetlerinin farklı lafızlar ile okunması meselesi, âyetlerin tefsirinde çok önemli bir yere sahiptir.

Celâleyn tefsiri, Celâlüddîn el-Mahallî (ö. 864/1459) ve Celâlüddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505) tarafından yazılmış olan bir eserdir. Celâlüddîn el-Mahallî, Mahallî ismiyle meşhur olarak bilinen, 791/1389 yılında Mısır'da dünyaya gelmiş bir ilim adamıdır.¹ Mahallî, devlet işlerinden uzak durarak kendisine teklif edilen görevleri kabul etmeyip hayatını ilmî faaliyetlerle geçirmiş ve birçok eser telif etmiştir.² Celâlüddîn es-Suyûtî, 849/1445 yılında Mısır'da doğmuş ve Suyûtî ismiyle meşhur olmuştur.³ Suyûtî, hayatının çoğunu ilim tahsil ederek geçirmiş, ömrünün son dönemlerini ise inzivaya çekilerek tek başına yaşamıştır. Yazmış olduğu eserlerin çoğunu da bu dönem içerisinde kaleme almıştır.⁴

Ömrünün son zamanlarında Kur'ân'ı tefsir etmeye başlayan Mahallî, tefsirin yarısını bitirdikten sonra vefat etmiş, kaldığı yerden öğrencisi olan Suyûtî devam ederek Kur'ân'ın tefsirini tamamlamıştır. Hoca ve öğrencisi tarafından tamamlanan bu eser, iki Celal'in tefsiri manasında “ Tefsîru'l Celâleyn ” olarak meşhur olmuştur. Kısa, öz ve anlaşılır bir eser olması sebebiyle “ Lübbü't Tefâsir ” (Tefsirlerin özü) olarak da anılmaktadır.⁵ Celâleyn tefsiri iki ayrı kişi tarafından yazılmasına rağmen, Suyûtî hocası Mahallî'den sonra tefsiri devam ettiren dil, üslup gibi açılardan hocasının izinden gidebilmiş ve bir bütünlük içerisinde tefsiri devam ettirmiştir. Bunu bir örnek vererek göstermek istiyoruz. Mahallî, Meryem

¹ Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dâvûdî, *Tabakâti'l Müfessirîn*, (Lübnan: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1403/1983), 2/84.

² Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsir ve'l Müfessirûn*, (Kahire: Mektebetü Vehbe), 1/237.

³ Ebi'l Felâh Abdî'l-hayy b. Ahmed b. Muhammed ed-Dimeşkî İbnü'l İmâd, *Şezerâtü'z Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, thk. Abdülkadir el-Arnâvût – Mahmud el-Arnâvût, (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1406/1986), 10/75.

⁴ Necmettin el-Gazzî, *el-Kevâkibü's Sâire bi Âyâni'l Mieti'l Aşire*, (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1418/1997), 1/228-229. Müfessirlerin hayatları için ayrıca bkz: Şükrü Arslan, “Mahallî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27: 326-327; Halit Özkan, “Suyûtî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/188-198.

⁵ Yusuf Elyan Serkis ed-Dimeşkî, *Mucemü'l Matbuâtü'l Arabiyye ve'l Muarrebe*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1346/1928), 2/1623; Ali Akpınar, “Tefsîru'l Celâleyn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 40/294-295.

suresinde geçen “صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ”⁶ lafzına, “cennete götüren dosdoğru yol” şeklinde mana vermiştir.⁷ Suyûtî ise Bakara suresindeki aynı lafzı, “صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ”⁸ “doğru yol olan İslam” şeklinde açıklamıştır.⁹ Örnekten de anlaşılacağı üzere hem Mahallî hem de Suyûtî ayrı surelerde yer alan aynı lafza yakın anlam vermişlerdir. Kelimenin manasında, birkaç kelime değişikliği dışında içerik ve anlam olarak temelde önemli bir fark bulunmamaktadır.

Celâleyn tefsiri, kaleme alındığı günden bu zamana kadar her derecedeki ilim talebesi için faydalı bir eser olmuştur. Kısa, öz ve anlaşılır bir sadelikte olması Celâleyn Tefsirinin çokça okunmasına sebep olmuştur. Ayrıca tefsir üzerine birçok hâşiye de kaleme alınmıştır. Bedreddin Muhammed el-Kerhî'nin Mecma'u'l Bahreyn'i, Ali el-Kârî'nin Cemâleyn'i, Süleyman b. Ömer el-Cemel'in el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye'si ve Ahmed b. Muhammed es-Sâvî'nin tasavvuf ağırlıklı Hâşiyetü's-Sâvî 'alâ Tefsîri'l-Celâleyn'i bu haşiyelerin önde gelenlerindedir. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Celâleyn tefsirinde kırâatlere ne şekilde yaklaşıldığının ortaya konması, kırâatleri ele alış biçiminin incelenmesi önemli bir konudur, çünkü tefsir ilmiyle uğraşan ya da Kur'ân'ı anlamak için tefsir okumak isteyen kimseler, tefsir ile alakalı olan kırâatleri de bilmek, tanımak ve anlamak durumundadırlar. Bu nedenle Celâleyn Tefsirinde kırâatlerin hangi kısımlarda ne amaçla zikredildiğini göstermek, kırâatlerden tefsirde nasıl istifade edildiğini ortaya koymak da ayrıca önem arz etmektedir. Bütün bunlardan hareketle bu makale, ilim dünyasında çokça rağbet gören Celâleyn tefsirinde kırâatlere ne şekilde yaklaşıldığını, kırâatler zikredilirken nasıl bir yol izlendiğini ortaya koymaya yönelik bir çalışmadır. Belirlenen bazı başlıklar altında örnekler de verilerek, konular incelenmeye ve anlaşılır hale getirilmeye çalışılacaktır.

1. Kırâatlere Değnilirken Kullanılan Bazı Lafızlar

Celâleyn tefsiri müfessirleri, kırâatleri zikredecekleri yerlerde bu kırâatleri bazı özel lafızlar ile belirtmişler, kırâatlere bu şekilde atıfta bulunmuşlardır. Bu kullanılan lafızlar bize sahih olan ile olmayan kırâatleri ayırt etmekte tam manasıyla olmasa da ipucu vermektedir.

Celâleyn müfessirleri, kırâatlere atıfta bulunacakları yerlerde, “قرأ ابن , قرئ , قرأ , في قراءة” gibi lafızlar kullanmışlardır. “في قراءة”¹⁰ ve “قرأ”¹¹ lafzı

⁶ Meryem 19/36.

⁷ Okan Kadir Yılmaz - Orhan Ençakar, *Celâleyn Tefsiri Metin ve Tercümesi*, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2013), 2/306.

⁸ Bakara 2/142.

⁹ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/21.

¹⁰ el-Bakara 2/36.

¹¹ el-En'âm 6/63

genellikle sahih olan kırâatleri belirtmek için kullanılmıştır.^{12, 15} قرأ ابن مسعود¹⁴, بالياء و التاء¹⁵, قرأ¹³, قرأ الحسن¹⁸, بالوجهين¹⁹, بالرفع¹⁷, بنونية¹⁶ gibi lafızlar ise sahih olmayan kırâatlere atıf yapılan yerlerde kullanılmıştır.²⁰

Genel manada kırâatlerin zikredildiği yerlerde kullanılan lafızlar bu şekildedir. Tabi bununla birlikte istisnai birkaç durum da mevcuttur. Örneğin; “في قراءة” lafzı genellikle sahih olan kırâatlere atıf yapılırken kullanılmasına rağmen bir yerde şâz olan bir kırâatı göstermek için de kullanılmıştır.²¹ Yine aynı şekilde “قرأ” lafzı da sahih olmayan kırâatleri göstermek için kullanılmasına rağmen bir yerde sahih olan bir kırâate atıf için kullanılmıştır.²²

Müfessirlerin kırâatleri göstermek için kullandığı bu lafızlar her ne kadar sahih ve sahih olmayan kırâatleri görmemizde ve anlamamızda bize yol gösterse de tam olarak bir ayırım olmadığı için “sahih olan kırâatler şu lafızlarla, sahih olmayan kırâatler ise şu lafızlarla gösterilir” demenin tam olarak doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Ama genel manada hangi lafızların hangi kırâatleri gösterdiği hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

2. Sahih ve Sahih Olmayan Kırâatlere Yaklaşım

Kırâatlerin sahih olma veya olmama konusunda belli bazı ölçüleri bulunmaktadır. Bir kırâat sahih ve tam bir senet ile Hz. Peygamber'e kadar ulaşıyorsa, bir vecihle bile olsa Arap dili gramerine uygunluk gösteriyorsa ve Hz. Osman döneminde istinsah edilmiş olan Mushaf'ın hattına uygun ise sahih bir kırâattir. Bu ölçülere uymayan kırâatler ise sahih olmayan yani şâz kırâatlerdir.²³ Özellikle tefsir eserlerinde kırâatlerin açıklanmasında sahih kırâatler ve sahih olmayan kırâatler birlikte kullanılmakta ve kırâatler ile âyetlerin anlaşılmasına katkı sağlamaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda Celâleyn Tefsirinde de sahih ve şâz kırâatlere atıflar yapılmaktadır.

¹² Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/5; 1/63.

¹³ el-Bakara 2/177; en-Nisâ 4/162.

¹⁴ en-Nisâ 4/12.

¹⁵ Âl-i İmrân 3/120.

¹⁶ Yûsuf 12/110.

¹⁷ Yûnus 10/2.

¹⁸ Kâf 50/24.

¹⁹ Âl-i İmrân 3/115; el-Mâide 5/45.

²⁰ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/26; 1/102; 1/78; 1/64; 1/247; 1/207; 2/518; 1/63.

²¹ el-İsrâ 17/101.

²² el-Mürselât 77/6; Sûre ve Ayetlerde geçen bu örnekler için bkz: Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*.

²³ Ebü'l Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, thk: Ali Muhammed Dabbağ (Beyrut: Dâru'l Kitâbi'l İlmiyye, ts.) 1/9; Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, Ebû Muhammed b. Hammuş b. Muhammed, *el-İbâne an me'âni'l-kırâât*, thk: Abdülfettâh İsmâil Şelebî, (Kâhire: ts.), 51; Ebü'l Fadl Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, (Beyrut: 1973), 1/75.

Celâleyn Tefsirinde müfessirler genel olarak sahih olan kırâatleri vermeyi tercih etmişlerdir. Devamlı takip ettikleri bir kırâat imamı olmamakla birlikte sahih olan kırâatleri tercih etmişler ve bunlara göre tefsirlerini oluşturmuşlardır. Sahih olan bu kırâatlerin yanında tefsirde şâz olan bazı kırâatlere de atıf yapılarak örnek olarak belirtilmiştir ancak mana açısından sahih kırâatler tercih edilmiştir. Bu konuyu birkaç örnek ile şöyle izah edebiliriz:

Mâide suresinin “...وَالْعَيْنَ بِلْعَيْنٍ وَالْأَنْفَ بِلَأْنَفٍ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَاسِنًَّ بِالسِّنِّ...” âyetinde geçen “سن, اذن, انف, عين”²⁴ kelimeleri İbn Kesîr, Ebû Amr ve İbn Âmir tarafından kelimelerin fetha hareketleri ile mansup şeklinde okunmaktadır.²⁵ Celâleyn Tefsiri müfessirlerinden Mahallî de bu okuyuş tarzını tercih etmiş ve bunu tefsirinde kullanmıştır. Bununla birlikte başka bir okuyuşta Kisâi, bu kelimelerin tamamını merfu şeklinde okumuştur.²⁶ Celâleyn müfessirlerinden Mahallî de “و في قراءة بالرفع في الاربعة” “bir kırâatte dört kelime de ref ile okunur”²⁷ şeklinde zikrederek Kisâi'nin kırâatine atıfta bulunmuştur. Müfessirin tercih ettiği ve atıfta bulunduğu iki kırâat de sahih kırâatlere aittir.²⁸

Âraf suresinde yer alan “وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ...” âyetindeki “بشراً”²⁹ kelimesini kırâat imamlarından Âsım “بُشْرًا” şeklinde, İbn Âmir “تُشْرًا” şeklinde; Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Câfer ve Yâkub “تُشْرًا” şeklinde ve Hamza, Kisâi ve Halefû'l Âşir ise “تُشْرًا” şeklinde okumuşlardır.³⁰ Celâleyn tefsirinde bu kelime için “تُشْرًا” şeklinde okunan kırâat tercih edilmiş ve buna göre anlam verilmiştir.³¹ Bu kırâate göre anlam “ayrı ayrı, dağılmış vaziyette” şeklindedir.³² Müfessir, aynı zamanda kendi tercih etmiş olduğu kırâatin yanında diğer sahih kırâatleri de zikretmiş ve onlara da atıfta bulunmuştur.

Diğer bir örnek ise Nisâ suresindedir. Nisâ suresinde yer alan “هَذَا أَنْتُمْ هُوَ لَأَجْدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي...” âyetindeki “عَنْهُمْ”³³ kelimesi bütün kırâat imamları tarafından bu şekilde çoğul olarak

²⁴ el-Mâide 5/45.

²⁵ Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele Ebî Zer'a İbn Zencele, *Hüccetü'l-Kırâât*, thk. Saîd el-Afgânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1979/1394), 225; Ebî Alî Hasan b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâi's-seb'a*, thk. Bedreddin Kahvecî - Beşîr Cüveycâtî (Beyrut, 1984/1404), 3/223.

²⁶ İbn Zencele, *Hüccetü'l Kırâât*, 226; el-Fârisî, *el-Hücce*, 3/223.

²⁷ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/114.

²⁸ İbn Zencele, *Hüccetü'l Kırâât*, 225-226.

²⁹ el-Âraf 7/57.

³⁰ Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dânî, *Kitâbü't-Teysîr fi'l-Kırââti's-seb'a*, (Beyrut: Dâru'l Kitâbi'l Arabî, 1984), 110; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/269; Abdüllatîf Muhammed el-Hatîb, *Mu'cemü'l Kırâât*, (Dimeşk: Dâru Sâdu'd-Dîn, 2000), 3/76-78; el-Fârisî, *el-Hücce*, 4/31-32.

³¹ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/156.

³² Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/156; Abdurrahman Çetin, *Kırâatlerin Tefsire Etkisi*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 2001), 201.

³³ en-Nisâ 4/109.

okunmuştur.³⁴ Bu okuyuş sahih kırâat imamları tarafından okunan şekildir. Celâleyn Tefsirinde de bu sahih kırâat dikkate alınmıştır.³⁵

Bu sahih kırâatin yanında Abdullah b. Mes'ûd ve Ubey b. Kâb tarafından “عَنْهُ” şeklinde kırâat olunan bir okuyuş daha vardır.³⁶ Bu okuyuş ise şâz bir kırâattir. Celâleyn tefsirinde de “عَنْهُمْ” kelimesi bir kırâatte “عَنْهُ” şeklinde de okunmuştur denilerek bu şâz kırâate atıfta bulunulmuştur.³⁷

Bakara suresinde yer alan “... إِنْ أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا ...” âyetindeki “أَنْ يَخَافَا”³⁸ kelimesi için de hem sahih hem de şâz kırâatin zikredilmesi söz konusudur. Tefsirde “يَخَافَا” şeklindeki sahih kırâatle birlikte “تَخَافَا” şeklindeki şâz kırâatin de var olduğu belirtilerek hem sahih hem de sahih olmayan kırâat birlikte zikredilmiştir.³⁹

İsrâ suresinde yer alan “... فَسئَلُ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ ...” âyetindeki “فَسئَلُ”⁴⁰ kelimesi kırâat imamları tarafından farklı şekillerde okunmuştur. Kırâat imamlarından İbn Kesîr, Halefû'l Âşîr ve Kisâi kelimeyi “فَسئَلُ” şeklinde; Cumhur kırâat imamları ise hemze ile birlikte “فَاسئَلُ” şeklinde okumuşlardır. Bununla birlikte İbn Abbas'tan rivayet edilen sahih olmayan bir kırâatte de mazi fiil olarak “فَسئَلُ” şeklinde okunmuştur.⁴¹

Celâleyn tefsirinde cumhurun kırâatı olan “فَاسئَلُ” şeklinde emir kipi ile okunan kırâat tercih edilmiştir. Bu kırâate göre “İsrail oğullarına sor” şeklinde mana verilmiştir. Ayrıca “وفي قراءة بلفظ الماضي” şeklindeki açıklama ile şâz bir kırâatte kelimenin mazi olarak “فَسئَلُ” şeklinde okunduğu belirtilmiş ve iki kırâat bir arada zikredilmiştir.⁴²

3. Kırâat İmamının Zikredilmesi veya Kırâat Sahibinin Belirsiz Bırakılması

Celâleyn tefsirinde gösterilen kırâatler ve kırâat farklılıkları genellikle herhangi bir kırâat imamının ismi zikredilmeden, herhangi bir isnad yapılmadan verilmiştir. Sadece birkaç yerde istisna olarak kırâat imamının ismi zikredilmiştir. Bu zikredilen kırâatlerden ikisi sahih olmayan kırâatlerden, biri ise sahih olan kırâatlere atıfta bulunurken “bir kırâatte de şöyle okundu”, “bizim kırâatimizde de olduğu gibi” şeklinde

³⁴ el-Hatîb, *Mu'cemü'l Kırâât*, 2/150.

³⁵ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/95.

³⁶ el-Hatîb, *Mu'cemü'l Kırâât*, 2/150.

³⁷ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/95.

³⁸ el-Bakara 2/229.

³⁹ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/35.

⁴⁰ el-İsrâ 17/101.

⁴¹ el-Hatîb, *Mu'cemü'l Kırâât*, 5/127.

⁴² Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/291.

lafızlar kullanılmıştır. Sahih olmayan kırâatler için de “bu kelime şu şekilde de okunur” gibi lafızlar kullanılmıştır. Çalışmanın bu kısmında, kırâat imamlarının isimlerini müfessirlerin nasıl zikrettiğinin ve bunlara nasıl atıfta bulunduğunun; ayrıca herhangi bir imam ismi zikredilmeksizin kırâatlerin nasıl gösterildiğinin örneklerini görmeye çalışacağız. İlk kısımda vereceğimiz ayetler kırâat sahibinin isminin zikredildiği, ikinci kısımdaki ayetler ise herhangi bir isim zikredilmeden değinilen örneklerdir.

3.1.Kırâat Sahiplerinin İsimlerinin Zikredildiği Örnekler

-Nisâ suresinde geçen “... وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ ...” âyetindeki “أَخٌ أَوْ أُخْتٌ”⁴³ kelimesi kırâat imamları tarafından şu şekillerde okunmuştur:

Ubey b. Kâb bu kelimeyi “مِنْ أُمَّ” ziyadesi ile beraber “أَخٌ أَوْ أُخْتٌ مِنْ أُمَّ” şeklinde okumuştur. Said b. Ebî Vakkâs ve İbn Mes‘ûd da “مِنْ أُمَّ” kelimesi ile birlikte “أَخٌ أَوْ أُخْتٌ مِنْ أُمَّ” şeklinde okumuştur. Bazı kırâat imamları da “أَخٌ” şeklinde “خ” harfinin şeddesi ile birlikte okumuşlardır.⁴⁴

Celâleyn müfessirlerinden Mahallî de tefsirde, “أَخٌ أَوْ أُخْتٌ” kelimesine “أي من أم وقرأ به” kaydı ile İbn Mes‘ûd ve diğer bazı âlimler okumuştur” şeklindeki açıklaması ile birlikte yer vermiştir. Burada İbn Mes‘ûd’un ismini zikretmiş ve İbn Mes‘ûd ile birlikte diğer bazı âlimlerin kırâatine atıfta bulunmuştur.⁴⁵

-Tâhâ suresinde geçen “... قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ يُرِيدَانِ ...” âyetindeki “إِنَّ هَذَا”⁴⁶ ibaresi kırâat imamları tarafından şu şekilde okunmuştur:

Cumhura göre bu kelime “ا” harfi ile birlikte “إِنَّ هَذَا” şeklinde okunmuştur. Bunun yanında Ebû Amr ise “ي” harfi ile birlikte “إِنَّ هَذَا” şeklinde okumuştur.⁴⁷

Tefsirin müfessirlerinden Suyûtî, “إِنَّ هَذَا” şeklindeki kırâatı esas alarak tefsirini yapmıştır. Bununla birlikte “لابي عمرو و لغيره” açıklaması ile “Ebû Amr “إِنَّ هَذَا” şeklinde, başkaları ise “هَذَا” şeklinde okumuşlardır” diyerek kırâat ismi zikredip Ebû Amr’ın kırâatine atıfta bulunarak, Ebû Amr’ın kırâatini tercih etmiştir.⁴⁸

⁴³ en-Nisâ 4/12.

⁴⁴ el-Hatîb, *Mu‘cemü’l Kırâât*, 2/32.

⁴⁵ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/78.

⁴⁶ Tâhâ 20/63.

⁴⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî, *Kitâbü’s-seb’a fi’l-kırâât*, thk. Şevkî Dayf (Mısır: Dârü’l Meârif, 1972), 419; İbn Zencele, *Hucetü’l Kırâât*, 454.

⁴⁸ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 2/314.

-Kâf suresindeki “أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ” âyetinde “الْقِيَا”⁴⁹ kelimesi kırâat imamları tarafından şöyle okunmuştur:

Cumhurun okuyuşuna göre kelime iki tane “ا” harfiyle birlikte “الْقِيَا” şeklinde okunmuştur. Hasan Basrî ise bu kelimeyi te‘kid “ن” ile birlikte “الْقَيْنُ” şeklinde okumuştur.⁵⁰

Suyûtî, âyetin tefsirinde “الْقِيَا” şeklindeki cumhurun okuyuşunu esas almış, buna göre mana vermiştir. Birde bununla birlikte “اي القين و به قرأ الحسن فأبدلت الذين القا” “Hasan Basrî “الْقَيْنُ” şeklinde okumuştur, sondaki “ن” harfi “ا” harfine çevrilmiştir” açıklamasını yaparak Hasan Basrî’nin kırâatine atıfta bulunmuştur.⁵¹

Araştırmamız sonunda tespit edebildiğimiz üç yerde bu şekilde kırâat imamına isnat yapılmıştır. Bu tespit ettiğimiz kırâatler İbn Mes‘ûd, Hasan Basrî ve Ebû Amr’a nisbet edilen kırâatlerdir. Bunlardan sadece Ebû Amr kırâatı sahih kırâatlerden iken İbn Mes‘ûd ve Hasan Basrî kırâatı şâz kırâatlerdendir.

3.2.Kırâat Sahiplerinin İsimlerinin Zikredilmediği Örnekler

-Nisâ suresinde geçen “... وَ إِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ...” âyetindeki “وَاحِدَةً”⁵² kelimesi kırâat imamları tarafından şu şekilde okunmuştur:

Cumhurun okuyuşuna göre bu kelime “وَاحِدَةً” şeklinde “كان” fiilinin haberi olarak nasb şeklinde okunmuştur.⁵³ Nâfi⁵⁴ ve Ebû Câfer’in kırâatine göre de “وَاحِدَةً” şeklinde ref ile okunmuştur. Bu okuyuşta da “كان” tam bir fiildir.⁵⁵

Celâleyn tefsiri müfessirlerinden Mahallî, Nisâ suresi 11. âyetindeki bu kelime için cumhurun kırâatı olan okuyuşu tefsirde kullanmış ve bu okuyuşa göre mana vermeyi tercih etmiştir. Bununla birlikte “وفي قراءة بالرفع فكان تامة” “bir kırâatte ref olarak okunur ve “كان” tam fiildir” diye açıklama yaparak Nâfi ve Ebû Câfer’in sahih olan kırâatine atıfta bulunmuştur.⁵⁶

⁴⁹ Kâf 50/24.

⁵⁰ el-Hatîb, *Mu‘cemü’l Kırâât*, 9/109.

⁵¹ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 2/518.

⁵² en-Nisâ 4/11.

⁵³ el-Hatîb, *Mu‘cemü’l Kırâât*, 2/27; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a*, 227.

⁵⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a*, 227; İbn Zencele, *Hucetü’l Kırâat*, 192.

⁵⁵ el-Hatîb, *Mu‘cemü’l Kırâât*, 2/27.

⁵⁶ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/77.

-Ankebût suresinde yer alan “... وَأَنزَلَ عَلَيهِ آيَاتٍ مِنْ رَبِّهِ...”⁵⁷ âyetindeki “آيَاتٍ” kelimesini de kırâat imamları şöyle okumuşlardır:

İbn Kesîr, Ebû Bekir Şû’be, Hamza, Kisâi, Halef, İbn Muhaysın ve Âmeş bu kelimeyi müfred olarak “آيَةٌ” şeklinde okumuşlardır.⁵⁸ Nâfi, Ebû Amr, İbn Âmir, Hafs, Kuteybe, Ebû Câfer ve Yâkub ise “آيَاتٍ” şeklinde cemi olarak okumuşlardır.⁵⁹

Celalüddin es-Suyûtî de Ankebût suresi 50. âyetteki kelime için tefsirde “آيَةٌ” şeklindeki müfred okuyanların kırâatini tercih etmiştir. Ancak bunun yanında “وفي قراءة آيَاتٍ” “bir kırâatte “آيَاتٍ” şeklinde okunmuştur” diyerek, cemi okuyanların kırâatine atıfta bulunmuştur.⁶⁰ Bu kırâatlerin yanında başka kırâatler de mevcuttur ancak Celâleyn de bu kırâatler zikredilmediği için bizde bütün kırâatlerin yerine tefsirde yer alanları vermeyi uygun gördük.

-Bakara suresinde yer alan “... فَآتَتْ أَكْلَهَا ضِعْفَيْنِ...”⁶¹ âyetindeki “اكلها” kelimesi kırâat imamları tarafından şu şekilde okunmuştur:

Âsım, Hamza, Kisâi, İbn Âmir, Ebû Câfer ve Yâkub bu kelimeyi “ء” ve “ك”ın damme harekesi ile “أَكْلَهَا” şeklinde okumuşlardır.⁶² Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Muhaysın ve Yezidî ise ء’nin damme, “ك”ın sükûn harekesi ile “أَكْلَهَا” şeklinde okumuşlardır.⁶³

Celâleyn tefsirinde Mahallî, Bakara suresi 265. âyetteki kelime için “أَكْلَهَا” şeklindeki kırâatı esas alarak tefsirini yapmıştır. Bununla beraber “بضم الكاف وسكونها” “harfi hem damme hem de sükûn ile okunmuştur” şeklindeki açıklaması ile diğer kırâate de atıfta bulunmuştur.⁶⁴

-Yâsin suresindeki “... لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ...”⁶⁵ âyette yer alan “ثَمَرِهِ” kelimesini kırâat imamları şu şekilde okumuşlardır:

⁵⁷ el-Ankebût 29/50.

⁵⁸ Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lügavî, *el-Hücce fi’l Kırâati’s-seb’a*, thk. Sâlim Mukrem (Beyrut: Dâru’ş-şürûk, 1979/1399), 280; el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 7/118.

⁵⁹ el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 7/118; İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 280.

⁶⁰ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 2/401.

⁶¹ el-Bakara 2/265.

⁶² el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 1/385.

⁶³ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfu Fudelâi’l Beşer bi’l Kırâati’l Erbea Aşer*, thk. Şaban Muhammed İsmail (Beyrut: Âlemü’l Kütüb, 1987/1407), 1/452; el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 1/385.

⁶⁴ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/44.

⁶⁵ Yâsin 36/35.

Cumhurun kırâatine göre kelime “ت” ve “م” harfinin fetha harekesi ile “تْمَرِه” şeklinde okunmuştur.⁶⁶ Hamza ve Kisâi ise “ت” ve “م” harfinin damme harekesi ile “تْمَرِه” şeklinde okumuşlardır.⁶⁷

Aynı şekilde Suyûfî de tefsirinde Yâsin suresi 35. âyetteki kelime için “تْمَرِه” şeklinde okunan kırâatı esas almıştır. Bunun yanında “بفتحتين و ضممتين” “hem iki fethalı hem de iki dammeli okunmuştur” diye zikrederek diğer kırâate de atıfta bulunmuştur.⁶⁸

4. Kırâatlere Göre Farklı Manaların Zikredilmesi

Celâleyn Tefsiri müfessirleri tefsirlerinde bazı âyetlerdeki kelimelerde sadece farklı kırâatleri zikretmekle yetinmişler, bu farklı kırâatlere göre manaların nasıl olduğuna değinirken herhangi bir kırâat tercihinde bulunmamışlardır. Bu farklı kırâatleri ve manaları zikretmekteki amacın anlamda bir zenginlik olsun diye olduğunu düşünmekteyiz. Bu konuyu örneklerle birlikte daha detaylı bir şekilde açıklamaya çalışacağız.

-Bakara suresinde “مَا لَمْ تَمْسُوهُمْ أَوْ تَفْرَضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً...” âyetinde yer alan “تَمْسُوهُمْ”⁶⁹ kelimesi kırâat imamları tarafından şöyle okunmuştur:

Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım ve Yâkub bu kelimeyi “مس” fiilinin muzarisi olarak “تَمْسُوهُمْ” şeklinde okumuşlardır.⁷⁰ Hamza ve Kisâi ise “فاعل” babından “تَمَّاسُوهُمْ” şeklinde cemi olarak okumuşlardır.⁷¹

Mahallî, Bakara suresi 236. âyetinde yer alan “تَمْسُوهُمْ” kelimesi için “و في قراءة تَمَّاسُوهُمْ” “اي تجماعوهن” şeklindeki açıklaması ile diğer kırâatı de zikretmiştir. “تَمْسُوهُمْ” kırâatine göre mana “el sürmek” iken, “تَمَّاسُوهُمْ” kırâatine göre mana “ilişkide bulunmak”tır. Mahallî tefsirinde her iki kırâatı da manaları ile birlikte zikretmiştir.⁷²

-En’âm suresindeki “... فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ...” âyetinde yer alan “لَا يُكَذِّبُونَكَ”⁷³ kelimesi kırâat imamları tarafından şu şekilde okunmuştur:

⁶⁶ el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 7/483.

⁶⁷ İbn Zencele, *Huccetü’l Kırâât*, 598.

⁶⁸ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 2/441.

⁶⁹ el-Bakara 2/236.

⁷⁰ el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 1/330; Nasr b. Ali b. Muhammed Ebî Abdillah eş-Şîrâzî el-Fârisî İbn Ebî Meryem, *el-Kitâbü’l Mûdah fî Vucûhi’l-kırâati ve İlelihâ*, thk. Ömer Hamdân el-Kübeysî (Cidde: 1993/1414), 1/329-330.

⁷¹ İbn Ebî Meryem, *el-Kitâbü’l Mûdah*, 1/329-330; el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 1/330.

⁷² Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/37.

⁷³ el-En’âm 6/33.

İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza, Âsım ve Yâkub bu kelimeyi “ذ” harfinin şedde harekesi ile “لَا يُكْذِبُونَكَ” şeklinde okumuşlardır.⁷⁴ Nâfi ve Kisâi ise “ذ” harfinin kesre harekesi ile “لَا يُكْذِبُونَكَ” şeklinde okumuşlardır.⁷⁵

En’âm suresi 33. âyetindeki “لَا يُكْذِبُونَكَ” kelimesi için de aynı şekilde iki farklı kırâatı da zikretmiştir. “و فِي قِرَاءَةِ بِالْتَخْفِيفِ أَي لَا يَنْسِبُونَكَ إِلَى الْكُذْبِ” şeklinde yapmış olduğu açıklaması ile Mahallî, iki kırâate de tefsirinde manaları ile birlikte değinmiştir. “لَا يُكْذِبُونَكَ” kırâatine göre mana “*seni yalanlamıyorlar*” iken, “لَا يُكْذِبُونَكَ” kırâatine göre ise “*sana yalan nisbet etmiyorlar*” şeklindedir.⁷⁶

-Rûm suresindeki “مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا...” âyetinde yer alan “فَرَّقُوا”⁷⁷ kelimesi kırâat imamları tarafından şöyle okunmuştur:

Hamza ve Kisâi bu kelimeyi “ف” harfinden sonraki “ا” harfî ile birlikte “فَارَّقُوا” şeklinde okumuşlardır.⁷⁸ Diğer kırâat imamları Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebû Câfer, Yâkub ve Halefû’l Âşir ise “ر” harfinin şedde harekesi ile “فَرَّقُوا” şeklinde okumuşlardır.⁷⁹

Suyûtî tefsirinde, Rûm suresi 32. âyetinde geçen “فَرَّقُوا” kelimesi için “و فِي قِرَاءَةِ فَارَقُوا” şeklinde açıklaması ile birlikte diğer bir kırâatı da zikretmiş ve her iki kırâatı da anlamları ile birlikte vermiştir. “فَرَّقُوا” şeklinde okunan kırâate göre anlam “*dinlerini parçaladılar*” iken, “فَارَّقُوا” şeklindeki kırâate göre anlam “*kendilerine emredilen dinlerini terk ettiler*” şeklindedir. Suyûtî burada her iki kırâatı da manaları ile zikrederek onlara atıfta bulunmuştur.⁸⁰

-Hadîd suresinde “... لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْظَرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ...” âyetinde geçen “أَنْظَرُونَا”⁸¹ kelimesi kırâat imamları tarafından şu şekilde okunmuştur:

Cumhurun okuyuşuna göre bu kelime sülâsi mücerred birinci bâbın emir kipi olarak vasıl hemzesi ile birlikte “أَنْظَرُونَا” şeklinde okunmuştur.⁸² Kırâat imamlarından Hamza ise bu kelimeyi if’al bâbının emir sığası olarak “أَنْظَرُونَا” şeklinde okumuştur.⁸³

⁷⁴ İbn Zencele, *Huccetü’l Kırâât*, 248; el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 2/418.

⁷⁵ İbn Zencele, *Huccetü’l Kırâât*, 248; el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 2/418.

⁷⁶ Yılmaz-Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/130.

⁷⁷ er-Rûm 30/32.

⁷⁸ el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 7/157; ed-Dânî, *Kitâbu’t Teysîr*, 175.

⁷⁹ el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 7/157; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/344.

⁸⁰ Yılmaz-Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 2/406.

⁸¹ el-Hadîd 57/13.

Hadîd suresi 13. âyetinde geçen “انظُرُونَا” kelimesi için de aynı şey söz konusudur. Suyûtî bu kelime için de “و في قراءة بفتح الهمزة و كسر الظاء امهلونا” şeklindeki açıklaması ile birlikte her iki kırâatı da manalarıyla zikretmiştir. “انظُرُونَا” şeklinde okunan kırâate göre anlam “*bizi de gözetin*” şeklinde iken, “انظُرُونَا” şeklindeki kırâate göre anlam “*bizi bekleyin*” şeklindedir.⁸⁴

5. Kırâatler Arasında Tercih (Mana Açısından)

Celâleyn tefsirinde müfessirler kırâatlere çokça değindikleri gibi, âyetlere mana veririrken ve âyetlerin tefsirini yaparken bazen kırâatler arasında tercihte de bulunmuşlardır. Kur’ân-ı Kerim’in lafzında geçen kelimenin kırâatı ile birlikte başka kırâatleri de zikretmişler ve hangi kırâate göre manayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu bölüm içerisinde bu konu örnekleri ile beraber işlenecektir.

-En’âm suresinde “... يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ” âyetinde yer alan “يَقُصُّ”⁸⁵ kelimesi kırâat imamları tarafından şu şekilde okunmuştur:

Nâfi, İbn Kesîr, Âsım ve Ebû Câfer bu kelimeyi “ق” ve “ص” harfinin damme harekesi ile “يَقُصُّ” şeklinde okumuşlardır.⁸⁶ Diğer kırâat imamları Ebû Amr, İbn Âmir, Kisâi, Yâkub, Hamza ve Halefû’l Âşir ise “ق” harfinin sükûn harekesi ve kesra harekeli “ض” harfiyle, “قضى” fiilinin muzâri sığası olarak “يَقُضُّ” şeklinde okumuşlardır.⁸⁷

En’âm suresi 57. âyetindeki “يَقُصُّ” kelimesi için, يَقُصُّ şeklinde okunan kırâate göre anlam “*hakkı o söyler*” iken, يَقُضُّ kırâatine göre ise anlam “*hakk olan hükme o hükmeder*” şeklindedir. Celâlüddin el-Mahallî, “يَقُصُّ” kelimesi için tefsirinde mana açısından Kur’ân-ı Kerim’in lafzında yer alan “يَقُصُّ” kırâatının yerine “يَقُضُّ” kırâatini tercih etmiştir. Burada Mahallî iki kırâatı da zikretmiş, “و في قراءة يقص” şeklindeki açıklaması ile Kur’ân’ın bizim de okuduğumuz şekli olan Hafs kırâatine atıfta bulunmuş ancak tefsirinde diğer kırâate göre mana vermiştir.⁸⁸

⁸² ed-Dânî, *Kitâbu’t Teysîr*, 208; el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 9/334; İbn Zencele, *Huccetü’l Kırâât*, 700.

⁸³ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/383; İbn Zencele, *Huccetü’l Kırâât*, 699; el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 9/334.

⁸⁴ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 2/538.

⁸⁵ el-En’âm 6/57.

⁸⁶ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/258; el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 2/441; İbn Zencele, *Huccetü’l Kırâât*, 254; ed-Dânî, *Kitâbu’t Teysîr*, 103.

⁸⁷ İbn Zencele, *Huccetü’l Kırâât*, 254; el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 2/441; ed-Dânî, *Kitâbu’t Teysîr*, 103; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/258.

⁸⁸ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/133.

-Âraf suresinde “... إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ ...” âyetinde yer alan “طَائِفٌ”⁸⁹ kelimesi kırâat imamları tarafından şu şekilde okunmuştur:

Nâfi, İbn Âmir, Âsım ve Hamza “طَافَ” fiilinin ismi faili şeklinde “طَائِفٌ” olarak okumuşlardır.⁹⁰ İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kisâi ise bu kelimeyi “طَيْفٌ” şeklinde okumuşlardır.⁹¹

Âraf suresi 201. âyetinde geçen “طَائِفٌ” kelimesi içirse, “طَائِفٌ” şeklindeki kırâate göre anlam “onlara arız olan şey”, “طَيْفٌ” şeklinde okunan kırâate göre ise anlam “arıza, vesvese” şeklindedir. Celâlüddin el-Mahallî de Kur’ân lafzında yer alan “طَائِفٌ” kırâatı yerine diğer kırâat olan “طَيْفٌ” kırâatini tercih etmiştir. Tefsirinde iki kırâatı da zikreden Mahallî, “وفي قراءة” şeklinde Kur’ân kırâatine atıfta bulunmuş, tefsirde mana açısından ise “طَيْفٌ” şeklindeki kırâatı tercih etmiştir.⁹²

-Şuarâ suresindeki “وَإِنَّا لَجَمِيعٌ خَاذِرُونَ” âyetindeki “خَاذِرُونَ”⁹³ kelimesi kırâat imamları tarafından şu şekilde okunmuştur:

Nâfi, İbn Kesîr ve Ebû Amr bu kelimeyi “خَذِرُونَ” şeklinde “ا” harfî olmadan okumuşlardır.⁹⁴ Diğer kırâat imamları İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâi ise “خَاذِرُونَ” şeklinde “ا” harfî ile birlikte okumuşlardır.⁹⁵

Şuarâ suresi 56. âyetinde geçen “خَاذِرُونَ” kelimesi için, “خَاذِرُونَ” şeklindeki kırâate göre anlam “hazırlıklı kimseler”, “خَذِرُونَ” şeklinde okunan kırâate göre ise anlam “uyanık” şeklindedir. Müfessirlerimizden Suyûtî, burada Kur’ân lafzında yer alan “خَاذِرُونَ” kırâatı yerine diğer kırâat olan “خَذِرُونَ” kırâatini tercih etmiştir. Her iki kırâatı da zikreden Suyûtî, “وفي قراءة خاذرون مستعدون” şeklinde Kur’ân kırâatine atıfta bulunmuş, bunun yanında tefsirinde mana olarak “خَذِرُونَ” kırâatini tercih etmiştir.⁹⁶

-Hac suresinde “تَأْنِي عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ ...” âyetinde geçen “لِيُضِلَّ”⁹⁷ kelimesini kırâat imamları şu şekilde okumuşlardır:

⁸⁹ el-Âraf 7/201.

⁹⁰ Ebî Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân el-İsbehânî, *el-Mebsût fi'l-kırâati'l-aşr*, thk. Sübey Hamza Hâkimî (Dimeşk: 1980/1401), 218; İbn Zencele, *Huccetü'l Kırâât*, 305; el-Hatîb, *Mu'cemü'l Kırâât*, 3/248.

⁹¹ İbn Zencele, *Huccetü'l Kırâât*, 305; el-Hatîb, *Mu'cemü'l Kırâât*, 3/248; İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 218.

⁹² Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/175.

⁹³ eş-Şuarâ 26/56.

⁹⁴ İbn Ebî Meryem, *el-Kitâbü'l Mûdah*, 2/941; el-Hatîb, *Mu'cemü'l Kırâât*, 6/421; İbn Zencele, *Huccetü'l Kırâât*, 517.

⁹⁵ el-Hatîb, *Mu'cemü'l Kırâât*, 6/421; İbn Zencele, *Huccetü'l Kırâât*, 517; İbn Ebî Meryem, *el-Kitâbü'l Mûdah*, 2/941.

⁹⁶ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 2/368.

⁹⁷ el-Hac 22/9.

İbn Kesîr ve Ebû Amr bu kelimeyi “ي” harfinin fetha harekesi ile birlikte “لِيُضِلَّ” şeklinde okumuşlardır.⁹⁸ Cumhuriyetin kırâatine göre ise kelime “ي” harfinin damme harekesi ile “لِيُضِلَّ” şeklinde okunmuştur.⁹⁹

Hac suresi 9. âyetinde “لِيُضِلَّ” kelimesi için de “لِيُضِلَّ” kırâatine göre anlam “saptırmak için” şeklindedir. Fetha hareke ile okunan “لِيُضِلَّ” kırâatine göre ise “sapmak için” şeklinde mana verilmiştir. Suyûtî burada da “لِيُضِلَّ” şeklindeki kırâatin yerine “لِيُضِلَّ” olarak okunan fetha harekeli kırâatı tercih etmiştir. Tefsirinde “بفتح الياء و ضمها” şeklinde iki kırâatı da zikreden Suyûtî, mana açısından fetha harekeli kırâatı tercih etmiştir.¹⁰⁰

Yapmış olduğumuz incelemeler sonucunda vermiş olduğumuz örneklerden de anlaşılacağı üzere, Celâleyn Tefsirindeki mana açısından kırâatler arasında tercihin sahih kırâatler arasında olduğu görülmektedir. Yani sahih olmayan bir kırâat müfessirler tarafından tercih edilmemiştir. Bununla birlikte müfessirlerin yaptığı tercihlerin genellikle bizim takip ettiğimiz kırâat olan Âsım’ın Hafs rivayeti dışındaki okuyuş olması dikkatleri çekmektedir. Bazen çoğunluk tarafından okunan kırâatı bile tercih etmeyip diğer sahih kırâatı tercih ettikleri görülmektedir.

6. Kendi Tercih Ettikleri Kırâate Atıf Yapmaları

Tefsirde kırâatler zikredilirken çokça kullanılan bir yöntem de farklı kırâatlerle birlikte, Celâleyn müfessirlerinin de kendi tercih ettikleri kırâatı belirterek, kendi kırâatlerine atıfta bulunmalarıdır. Konuyu daha iyi anlayabilmek için burada kendi kırâatlerini nasıl zikrettiklerini örnekler ile göstermeye çalışacağız.

-En’âm suresinde geçen “... وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ”¹⁰¹ kelimesini kırâat imamları şu şekilde okumuşlardır:

İbn Âmir’in kırâatine göre bu kelime “ت” harfi ile birlikte “تَعْمَلُونَ” şeklinde okunmuştur.¹⁰² İbn Âmir dışında kalan diğer kırâat imamlarına göre ise “ي” harfi ile “يَعْمَلُونَ” şeklinde okunmuştur.¹⁰³

⁹⁸ ed-Dânî, *Kitâbu’t Teysîr*, 156; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/325; İbn Zencele, *Huccetü’l Kırâât*, 472-473; İbn Ebî Meryem, *el-Kitâbü’l Mûdah*, 2/941.

⁹⁹ ed-Dânî, *Kitâbu’t Teysîr*, 156; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/325; İbn Ebî Meryem, *el-Kitâbü’l Mûdah*, 2/941.

¹⁰⁰ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 2/332.

¹⁰¹ el-En’âm 6/132.

¹⁰² el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 2/546; İbn Zencele, *Huccetü’l Kırâât*, 272.

¹⁰³ el-Hatîb, *Mu’cemü’l Kırâât*, 2/546; İbn Zencele, *Huccetü’l Kırâât*, 272.

En'âm suresi 132. âyette yer alan bu kelimeyi Mahallî “يَعْمَلُونَ” şeklindeki kırâatı esas alarak tefsir etmiştir. Bu kelimenin “بالياء و التاء” hem “ي” hem de “ت” harfi ile okunduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte “bizim kırâatimizde de olduğu gibi “يَعْمَلُونَ” şeklinde okunmuştur” açıklaması ile kendi kırâatlerine atıfta bulunmuştur.¹⁰⁴

- Âraf suresinde “... أَفَلَا تَعْقِلُونَ”¹⁰⁵ kelimesi için de bu durum geçerlidir. Söz konusu olan “تَعْقِلُونَ” kelimesini kırâat imamları şu şekilde okumuşlardır:

Nâfi, İbn Âmir, Hafs, Yâkub ve Câfer bu kelimeyi “ت” harfi ile “تَعْقِلُونَ” şeklinde okumuştur.¹⁰⁶ Bu kırâat imamlarının dışında kalan kırâatlerde ise kelime “ي” harfi ile “يَعْقِلُونَ” şeklinde okunmuştur.¹⁰⁷

Mahallî, kelimenin “بالياء و التاء” hem ي hem de “ت” ile okunduğunu belirtmiştir. “Bizim kırâatimizde de olduğu gibi “تَعْقِلُونَ” şeklinde okunmuştur” diyerek kendi kırâatlerine işaret etmekle birlikte “يَعْقِلُونَ” şeklindeki kırâatı esas alarak da mana vermiştir.¹⁰⁸

-Neml suresinde “... إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ”¹⁰⁹ kelimesinin kırâat imamları tarafından okunma şekli şöyledir:

İbn Kesîr, Ebû Amr ve İbn Âmir bu kelimeyi “ي” harfi ile “يَفْعَلُونَ” şeklinde okumuşlardır.¹¹⁰ Nâfi, Âsım, Hamza ve Kisâi ise kelimeyi “ت” harfi ile birlikte “تَفْعَلُونَ” şeklinde okumuşlardır.¹¹¹

Celalüddin es-Suyûtî, Neml suresi 88. âyette geçen “تَفْعَلُونَ” kelimesinin “بالياء و التاء” hem “ي” harfi hem de “ت” harfi ile okunduğunu belirtmiştir. Ayrıca “bizim kırâatimizde de olduğu gibi “يَفْعَلُونَ” şeklinde okunmuştur” açıklamasıyla kendi okudukları kırâate atıfta bulunmuş ve bu kırâatı tercih etmiştir.¹¹²

-Kasas suresinde “... وَقَالَ مُوسَى رَبِّي أَعْلَمُ...”¹¹³ kelimesini kırâat imamları şöyle okumuşlardır:

¹⁰⁴ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/144.

¹⁰⁵ el-Âraf 7/169.

¹⁰⁶ el-Hatîb, *Mu'cemü'l Kırâât*, 3/212.

¹⁰⁷ el-Hatîb, *Mu'cemü'l Kırâât*, 3/212.

¹⁰⁸ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 1/171.

¹⁰⁹ en-Neml 27/88.

¹¹⁰ Muhammed b. Ahmed Ebî Mansûr el-Ezherî, *Kitâbü Meâni'l Kırâât*, thk. Mustafa Ruveys (Riyad: 1991/1412), 2/248; İbn Zencele, *Huccetü'l Kırâât*, 539.

¹¹¹ el-Hatîb, *Mu'cemü'l Kırâât*, VI, 565; el-Ezherî, *Kitâbü Meâni'l Kırâât*, 2/248.

¹¹² Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 2/383.

¹¹³ el-Kasas 28/37.

Kırâat imamlarından İbn Kesîr bu kelimeyi “و” harfi olmaksızın “قَالَ” şeklinde okumuştur.¹¹⁴ İbn Kesîr dışında kalan diğer kırâat imamlarına yani cumhura göre ise bu kelime “و” harfi ile birlikte “وَقَالَ” şeklinde okunmuştur.¹¹⁵

Kasas suresi 37. âyetindeki “وَقَالَ” kelimesinin de “بَوَاو و دُونَهَا” şeklinde hem “و” harfi ile hem de “و” harfi olmadan okunduğunu belirtmiş ve “*bizim kırâatimizde de olduğu gibi “و” harfi ile okunmuştur*” şeklindeki açıklaması ile kendi kırâatlerine atıfta bulunmuştur.¹¹⁶

Sonuç

Celâleyn Tefsiri tarih boyunca özlü bir tefsir olma özelliğinden dolayı çokça okunan, her düzeyde ilim insanı tarafından faydalanılan bir kitap olmuştur. Eserde Kur’ân âyetleri sade, öz ve anlaşılır bir şekilde tefsir edilmiştir. İki ayrı kişi tarafından yazılmasına rağmen, müfessirlerin aralarındaki özellikle hoca-talebe ilişkisinden dolayı tefsir içerisinde bir bütünlük olduğu da aşikârdır. Âyetlerin tefsirlerinde olduğu gibi kırâatler de zikredilirken kısa bir şekilde işaret edilmiş, kırâatler ile ilgili detaylı anlatımlara girilmemiş ve farklı kırâat şekillerine kısaca değinilmiştir.

Celâleyn tefsirinde belirtilen kırâatlerin ve müfessirlerin kırâat tercihlerinin bir kaç istisna dışında genel olarak sahih olan kırâatlerden yana olduğu görülmektedir. Sadece birkaç yerde sahih olmayan kırâatler de zikredilmiştir. Tefsirde kırâatler belirtilirken de bazı lafızlar kullanılmıştır. Kullanılan bu lafızlar tam olarak sahih ile sahih olmayan kırâatı anlamada ayırıcı olmasa da okuyucuya ipucu bağlamında kolaylık sağlamaktadır.

Müfessirler kırâatleri incelerken birkaç istisna dışında genellikle kırâat imamlarının isimlerini zikretmemişlerdir. Konuyu uzatmamak amacıyla, “*bir kırâatte şöyle okundu*”, “*hem böyle hem de böyle okunur*” gibi lafızlar kullanarak kırâatleri belirsiz bırakmışlardır. Müfessirler bazen kırâatlere değinirken kendi kırâatlerine de atıfta bulunmuşlar, kendi tercih ettikleri kırâatleri belirtmişlerdir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, müfessirler sahih olan veya olmayan kırâatlere tefsirlerinde yer vermelerine rağmen mana açısından tercihte bulunurken sadece sahih olan kırâatleri tercih etmişler, aynı zamanda bazı âyetlerde kırâatlerin farklı manalarını zikretmelerine rağmen herhangi bir tercihte bulunmamışlardır.

¹¹⁴ Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dânî, *Câmiu'l Beyân fi'l Kırâati's-seb'a*, thk. Muhammed el-Cezâîrî (Beyrut: Dârü'l Kütübi'l İlmîyye, 2005/1426), 662; İbn Zencele, *Huccetü'l Kırâât*, 546.

¹¹⁵ İbn Zencele, *Huccetü'l Kırâât*, 546; ed-Dânî, *Câmiu'l Beyân*, 662.

¹¹⁶ Yılmaz - Ençakar, *Celâleyn Tefsiri*, 2/389.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerim.

Akpınar, Ali. "Tefsîru'l Celâleyn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40: 294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Arslan, Şükrü. "Mahallî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 326-327. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Çetin, Abdurrahman. *Kırâatlerin Tefsire Etkisi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2001/1422.

ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman. *Câmiu'l Beyân fi'l Kırâati's-seb'a*. thk. Muhammed el-Cezâirî. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1. Baskı, 2005/1426.

ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman. *Kitâbü't-teysîr fi'l-Kırâati's-seb'a*. Beyrut: Dâru'l Kitâbi'l Arabî, 1984/1405.

ed-Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed. *Tabakâti'l Müfessirîn*. 2 Cilt. Lübnan: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1. Baskı, 1403/1983.

ed-Dimeşkî, Yusuf Elyan Serkis. *Mucemü'l Matbuâtü'l Arabiyye ve'l Muarrebe*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1346/1928.

el-Bennâ, Ahmed b. Muhammed. *İthâfu Fudelâi'l Beşer bi'l Kırâati'l Erbea Aşer*. thk. Şaban Muhammed İsmail. 2 Cilt. Beyrut: Âlemü'l Kütüb, 1. Baskı, 1987/1407.

el-Cezerî, Ebü'l Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-aşr*. thk: Ali Muhammed Dabbağ. Beyrut: Dâru'l Kitâbi'l İlmiyye, ts.

el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed Ebî Mansûr. *Kitâbü Meâni'l Kırâât*. thk. Mustafa Ruveys. 3 Cilt. Riyad: y.y. 1. Baskı, 1991/1412.

el-Fârisî, Ebî Alî Hasan b. Abdilgaffâr. *el-Hücce li'l-kurrâi's-seb'a*. thk. Bedreddin Kahvecî - Beşîr Cüveycâfî. 7 Cilt. Beyrut: y.y. 1984/1404.

el-Gazzî, Necmüddîn Muhammed b. Muhammed. *el-Kevâkibü's Sâire bi Âyâni'l Mieti'l Âşire*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1. Baskı, 1418/1997.

el-Hatîb, Abdüllatîf Muhammed. *Mu'cemü'l Kırâât*. 11 Cilt. Dimeşk: Dâru Sâdu'd-dîn, 1. Baskı, 2000/1421.

es-Suyûtî, Ebü'l Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *el-İtkân fi Ulûmi'l -kur'ân*. Beyrut: y.y. 1973/1394.

ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsir ve'l Müfessirûn*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.

İbn Ebî Meryem, Nasr b. Ali b. Muhammed Ebî Abdillâh eş-Şîrâzî el-Fârisî. *el-Kitâbü'l-Mûdah fi Vucûhi'l-kırâati ve İlelihâ*. thk. Ömer Hamdân el-Kübeysî. 3 Cilt. Cidde: y.y. 1993/1414.

İbn Hâleveyh, Ebü Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lügavî. *el-Hücce fi'l Kırâati's-seb'a*. thk. Sâlim Mukrem. Beyrut: Dâru's-şürûk, 3. Baskı, 1979/1399.

İbn Mihrân, Ebî Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân el-İsbehânî. *el-Mebsût fi'l-kırâati'l-aşr*. thk. Sübey Hamza Hâkimî. Dimeşk: y.y. 1980/1401.

İbn Mücâhid, Ebü Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâat*. thk. Şevkî Dayf. Mısır: Dâru'l Meârif, 1972/1394.

İbn Zencele, Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele Ebî Zer'a. *Hüccetü'l-kırâat*. thk. Saîd el-Afgânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1979/1394.

İbnü'l İmâd, Ebi'l Felâh Abdi'l-hayy b. Ahmed b. Muhammed ed-Dimeşkî. *Şezerâtü'z Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*. thk. Abdülkadir el-Arnâvût – Mahmud el-Arnâvût. 10 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1. Baskı, 1414/1993.

Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, Ebü Muhammed b. Hammuş b. Muhammed. *el-İbâne an me'âni'l-kırâat*. thk: Abdülfettâh İsmâil Şelebî. 1 Cilt. Kahire: ts.

Özkan, Halit. "Suyûtî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38: 188-198. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Yılmaz, Okan Kadir – Ençakar, Orhan. *Celâleyn Tefsiri Metin ve Tercümesi*. 2 Cilt. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2013/1434.